

דגם הוראה בספרות

כיכר השמחה וכיכר העצב

נורית זרחי

בתוך: "הכורסא המתנדנדת" / הקיבוץ המאוחד, תשל"א

עיבוד וכתובה: סיגל חסון
בשיתוף ענת רויטר, ד"ר לימור קולן, ד"ר חנה שפירא, דליה הלוי
הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם-יסודי במזכירות הפדגוגית

הסיפור מופיע במעגל השני בנספח יצירות הספרות שבתכנית הלימודים ומיועד לתלמידי כיתות ה' ו'
בבית הספר הממלכתי והממלכתי-דתי.
הדגם נשען בחלקו על המדריך למורה לספר הלימוד "פתחו את השער" לכיתה ו' בהוצאת ת"ל, משרד
החינוך (הוצאת מעלות, תשנ"ו).

על היצירה

הסיפור "כיכר השמחה וכיכר העצב" מאת נורית זרחי הוא סיפורה של נועה-ניוטה, ילדה עולה חדשה המתגוררת כנראה במרכז קליטה לעולים. נועה-ניוטה חשה בתחילה בודדה, מנותקת ללא רצון להיקלט ולהסתגל לסביבה החדשה. במהלך הסיפור היא מסגלת לעצמה נקודת מבט אחרת על מציאות חייה ומצליחה לראות גם את היפה והטוב שבהם. דרך הסיפור לומד הקורא על קשיי הקליטה של הגיבורה ויכול לחוש ולהבין את המורכבות הרגשית שהיא שרויה בה. הסיפור כתוב במבנה מורכב של "סיפור בתוך סיפור", למעשה כ"סיפור בתוך סיפור בתוך סיפור".

המשיכו את קריאתכם:

עמוד 3	<u>עוד על היצירה</u>
עמוד 5	<u>מטרות בהוראת היצירה</u>
עמוד 6	<u>מהלך ההוראה</u>
עמוד 7	<u>הכנה למפגש עם היצירה</u>
עמוד 9	<u>הזמנה לחיבור אישי</u>
עמוד 10	<u>הבנת היצירה: רובד גלוי וסמוי</u>
עמוד 14	<u>הזמנה לביטוי אישי ויצירתי בעקבות היצירה</u>
עמוד 16	<u>הרחבת ידע בעקבות היצירה</u>

עוד על היצירה

הסיפור "כיכר השמחה וכיכר העצב" עוסק בקשיי הקליטה של ילדה צעירה. הסיפור כתוב במבנה מורכב של "סיפור בתוך סיפור", למעשה כ"סיפור בתוך סיפור בתוך סיפור". הסיפור הראשון הוא סיפור מסגרת הנושא אופי של סיפור ריאליסטי ומשקף את מציאות חייה של נועה-ניוטה; הסיפור הפנימי הוא דימוני ומשקף את עולמה הנפשי של הגיבורה. הסיפור הפנימי משמש גם כמסגרת לסיפור פנימי נוסף – סיפור אלגורי שמספר גיבור הסיפור הדמיוני. במבנה זה של שלושה סיפורים יצרה המחברת שלושה מישורים הכרוכים יחד במערכת מורכבת ועדינה:

1. מישור ראשון (מציאותי) - נועה-ניוטה גיבורת הסיפור מתמודדת עם מציאות קשה - ארץ חדשה, שפה זרה, שם חדש והורים טרודים. היא מוצאת מפלט מקשיים אלה באמצעות בריחה אל עולם הדמיון.
2. מישור שני - עולם הדמיון שאליו בורחת נועה-ניוטה במחשבותיה מוצג כעולם שכולו טוב, כהיפוכו של עולם המציאות. במישור זה היא משוחחת עם שני גיבוריה הדמיוניים מון ו-לי.
3. מישור שלישי - בתוך עולם הדמיון נפתח בפני נועה-ניוטה שער נוסף שבו מסופר סיפור כיכר השמחה וכיכר העצב. מישור פנימי זה הוא לב הסיפור ותמציתו של המסר אשר בסופו של הסיפור מחולל את השינוי הרצוי במישור המציאותי.

הציר המקשר בין מקומות ההתרחשות הוא תהליך התפתחותה של הגיבורה, תהליך קשה ומכאיב של התמודדות עם קשיי קליטה והסתגלות לחיים חדשים בארץ. עיקר ההתרחשות חל דווקא בעולמה הפנימי של הגיבורה, וכל המתרחש בעולם החיצוני נראה כמעין רקע או מסגרת לסיפור הפנימי.

הסיפור כולו נמסר מפי מספר חיצוני כל יודע. הוא פורס בפני הקורא את האירועים החיצוניים כמו ההתרחשויות, המעשים והדיבורים של הדמויות בסיפור, וכן את ההתרחשויות הפנימיות – מחשבותיה, זיכרונותיה ותחושותיה של הגיבורה.

סיפור המסגרת – הסיפור הריאליסטי

הסיפור הריאליסטי מסופר בכמה סצנות.

סצנה ראשונה: נועה-ניוטה נמצאת לבדה בחדר ריק כאשר לפתע נכנסת פנימה אישה זרה ומביאה עמה שולחן וכיסא. האישה מסבירה לנועה-ניוטה שמשפחתה תוכל להיעזר בריהוט הזה עד אשר המטען שלהם יגיע לנמל. נועה-ניוטה לא דוברת את שפתה ולא מבינה את דבריה. היא אינה מראה פנים ידידותיות לאשה ומפנה לה את גבה.

סצנה שנייה: נועה-ניוטה משתמשת בכיסא שהביאה האישה הזרה כדי להציץ מבעד לחלון. המבט מבעד לחלון מפגיש אותה עם מראות ועם נופים זרים, חוליים, שונים ממה שהיא הכירה בארץ מולדתה והיא חשה דחייה, ניכור וכעס על המעבר לארץ החדשה ועל השינויים בחייה. תחושות אלה מתגברות כאשר היא מנסה לקרוא בספר שהביאה, ספר הכתוב בשפת אמה, ומרגישה כי השפה והתרבות שהוא מבטא אינן קשורות למקום החדש.

סצנה שלישית: מתרחשת לקראת סופו של הסיפור, לאחר שנועה סיפרה לעצמה את הסיפור הדמיוני. אמה של נועה-ניוטה שבה הביתה ומוצאת את ילדתה מחייכת. אמנם מציאות החיים של הילדה לא השתנתה, אך היא חווה אותה אחרת בזכות הסיפור הדמיוני שסיפרה לעצמה. נועה אף מתיידדת עם האישה הטובה שמתנדבת ומסייעת לעולים החדשים.

הסיפור הפנימי – הסיפור הדמיוני

הכיסא שנועה-ניוטה טיפסה עליו בסיפור המסגרת מניע את הסיפור הפנימי. משענת הכיסא מעוטרת בציורי לימונים מגולפים. תחושות של בדידות ועצבות מציפות את נועה-ניוטה והיא מדמיינת את עצמה שוקעת לתוך מנהרה הנפערת לפנייה מתוך שדרת הלימונים המגולפים. בקצה המנהרה היא מגלה עולם חדש, שונה לחלוטין, כמעט היפוך למצבה במציאות. שם היא פוגשת נופים ירוקים וצבעוניים, בניגוד לנופי החול שהבחינה בהם מבעד לחלון. בדידותה מתחלפת במפגש חברתי מרתק עם נער ונערה המושיטים לה יד לקשר, לחברות.

הסיפור הדמיוני מתפוגג אמנם ברגע שאמה של נועה-ניוטה נכנסת לחדר, אך מצב רוחה של הילדה השתנה לטובה. במשך שבעה ימים נועה-ניוטה חוזרת לחבריה הדמיוניים, לי ומון, דרך הלימונים המגולפים במשען הכיסא, עד שהכיסא נשלח למשפחת עולים חדשה ונועה מגלה שהיא כבר לא זקוקה לו ולעולם הדמיוני שחוותה דרכו.

הסיפור הפנימי הנוסף – הסיפור האלגורי

מון, החבר הדמיוני שנועה-ניוטה פוגשת בשדרת הלימונים הצהובים, מספר לה סיפור על "כיכר השמחה וכיכר העצב". זהו סיפור אלגורי בעל משמעות סמלית. מון מתאר בפניה עולם שבשני עבריו שתי כיכרות לחם ענקיות: כיכר השמחה וכיכר העצב. מכיכר השמחה אופים ששמחה בלבבם משגרים תינוקות לעולם ומטמינים בפי כל תינוק מעט לחם, צידה לדרך, וכך בדמו של תינוק נספגים כמה פירורים של שמחה. גם בצדו השני של העולם האופים עושים פעולה דומה, אולם הם מרחמים על עצמם ורואים רק עצב בעולם שסביבם. התינוקות שנשלחים לעולם על-ידי האופים העצובים ובפיהם פירורים מכיכר העצב לעולם לא יוכלו לגרש את הצער מליבם.

לי, החברה החדשה של נועה-ניוטה, הבחינה בצערה והיא מציעה לה לטעום מכיכר של שמחה כדי לשנות את מצב רוחה. לי מעודדת אותה ואומרת: "כל אחד יכול לאפות לעצמו כיכר משלו, כיכר של שמחה או כיכר של עצב. זה תלוי באדם עצמו". האם נועה-ניוטה אכן תשנה את נקודת מבטה על המציאות? זהו רגע משמעותי בסיפור. רגע של בחירה, רגע של מפנה.

הגיבורה הראשית - מניוטה לנועה

הסיפור מתאר שינוי בעולמה הפנימי של הגיבורה, שינוי שחל בעקבות הליכתה אל מחוזות הדמיון וחזרתה אל המציאות כשהיא מצוידת במחשבות אחרות, מחשבות של שמחה. השינוי מתבטא בהחלפת שמותיה של הגיבורה לאורך הסיפור: ניוטה, נועה-ניוטה, ולבסוף נועה. בתחילת הסיפור השם הישן, ניוטה, כאילו "נאבק" עם השם החדש שניתן לה בארץ והילדה מחזיקה בעקשנות בשמה הקודם. "שם אינו דבר שמחליפים אותו כמו שמלה", היא טוענת. כאשר הגיבורה מתחילה להסתגל למציאות חייה היא קרויה בסיפור "נועה", אבל ברגעים שקשה לה היא עדיין ניוטה או נועה-ניוטה, עד היעלמותו של השם "ניוטה" בחלק האחרון של הסיפור. ייתכן כי השם "נועה" מבטא תנועה מעולם המציאות אל עולם הדמיון ובחזרה, וכמו כן מבטא את התנועה ואת השינוי בנקודת מבטה של הדמות.

הלימון - מוטיב מרכזי בסיפור

בתהליך התפתחותה של הילדה ובמעבר בין עולם המציאות לעולם הדמיון עובר כחוט השני מוטיב הלימון, המתפתח ומקבל משמעויות שונות. בסיפור החיצוני קשור הלימון באישה שגידלה פעם לימונים

ועכשיו היא עוזרת לעולים החדשים להסתגל ולהיקלט ב"ארץ הלימונים". על הכיסא שמביאה אישה זו יש תמונה מגולפת של לימון. כאן, במשענת הכיסא, בעולם המציאות, הלימון הוא דומם, אבל במקביל הוא מציין נקודת זינוק אל עולם הדמיון של הילדה ואל הסיפור הפנימי - אל מנהרה דמיונית ובה שדרת לימונים פורחים. במפגש עם שני החברים "לי" ו"מון" הלימון מתפצל לשתי ישויות - לדמות חיה ומדברת. מוטיב הלימון משרה על הסיפור אווירה של ארץ ישראל: טעם, ריח ומראה של פרדסים, התחדשות ופריחה. אבל עיקר משמעותו הוא הרעיון שהוא מסמל: הלימון, שהוא בו-זמנית חמוץ ומתוק, מסמל את החיים בארץ. כמו שפרח הלימון נאה ומתוק וטעם הפרי חמוץ, כך היא ההסתגלות לארץ החדשה: תערובת של מתיקות וחמיצות, של יופי וקושי.

שניות זו בסמל הלימון קשורה בשניות הדימוי של כיכר השמחה וכיכר העצב. כל סיטואציה בסיפור ובחיים בכלל מכילה יסודות מנוגדים של חמוץ ומתוק, של "שמח" ו"עצוב", וה"מתיקות" תלויה באדם עצמו, ביכולתו וברצונו להוסיף עליה מנפשו ומלבו, מתקוותיו ומהאופטימיות שלו. בכך ימתיק את המרירות בחיים ויטפח את כיכר השמחה הטמונה עמוק בתוך נשמתו.

ברעיון זה קשורים שני הדימויים המרכזיים בסיפור: דימוי הלימון ההולך ומתפתח לאורך כל הסיפור ודימוי כיכר השמחה הנפגש עם דימוי הלימון במוקד הפנימי ביותר של הסיפור. הטעימה מכיכר השמחה מתוארת כטעימה מקצה הפיטם של הלימון ונועה-ניוטה מתחילה אט-אט לשנות את נקודת מבטה. תהליך ההתפתחות של הגיבורה מסתיים במקום שמוטיב הלימון קושר את עולם הדמיון אל עולם המציאות, כשריח הלימון חודר לתוך החדר. זה קרה ברגע שנועה נתנה ביטוי לכיכר השמחה שבלבה וברגע שהיא הושיטה את ידה ואמרה "שלום" לאישה. בכך הראתה את נכונותה לקבל את הסביבה החדשה, להשלים עמה וליצור קשר עם המבקשים לעזור לה. ברגע זה התהליכים הנפשיים הפעילו את השפעתם על התנהגותה של נועה, והלימון מעולם הדמיון "פלש" לעולם המציאות. ברגע זה החדר האפרורי וחסר החיים הפך להיות מלא פריחה ובושם בעיני הגיבורה. יתר על כן: כשכיכר השמחה של נועה תופחת ועולה, היא עוברת לצד הקולטים, והשולחן והכיסא שכה עזרו לה להיקלט עוברים לידיהם של עולים נוספים הזקוקים להם.

מטרות בהוראת היצירה

מטרות בתחום החינוך הלשוני והוראת הספרות:

- טיפוח היכולת ליהנות מקריאת ספרות יפה
- גילוי משמעויות מפורשות ומשתמעות ביצירה תוך זיהוי נושאים, רעיונות ומסרים
- התבוננות בדמויות, בקורותיהן, ביחסים ביניהן, בהתפתחותן ובתפקידן ביצירה, וביטוי עמדה אישית כלפיהן
- הרחבת משמעותה של היצירה וקישורה אל עולם הקוראים ואל חברת הילדים.

מטרות בתחום החינוך הערכי:

- טיפוח הבנה אנושית ואמפתיה כלפי קשיים שחוה עולה חדש
- טיפוח אופטימיות ויזמה להתמודדות עם קושי אישי.

מהלך ההוראה

הדגם המוצג להלן מציע למורים תהליך הוראה על פי המסמך "מפגש עם יצירה ספרותית בכיתה" שבאתר הפיקוח על הוראת העברית. בתהליך זה התלמידים פוגשים את היצירה לאחר הכנה ראשונית. בעקבות הקריאה הם מוזמנים להגיב באופן חופשי ולשתף בתחושות ובמחשבות. שלב הלימוד המעמיק משלב בין הבנת התוכן, אפיון הדמויות, זיהוי אמצעים ספרותיים ולשוניים לבין הבנה מעמיקה ופרשנית של המסרים ביצירה. לאחר שלב זה נחזור להזמין את התלמידים להגיב ליצירה, והפעם לאחר שהכירו אותה היטב וזיהו בה משמעות וערך ייחודיים לחייהם. תלמידים יכולים להגיב בדרך יצירתית ולהציע פרשנות אישית.

מורים מוזמנים לבחור מבין ההצעות בשלבים השונים של הדגם, לצמצם או להרחיב, להוסיף ולשנות – ובלבד שתישמר האווירה המיוחדת של קריאת ספרות יפה והעיון בה בכיתה, אווירה שתטפח את היכולת ליהנות מן הקריאה ולאהוב את הספרות והיצירה.

שלב א

הכנה למפגש עם היצירה

*לקראת המפגש עם היצירה חשוב להכין את הילדים באופן שיצור אותם לקריאה
מאצותית. אפשר, על פי שיקול דעת של המורה, לדרג על פי זה ולהתחיל את
ההוראה בקריאת היצירה.*

ההכנה למפגש עם היצירה נועדה לחבר חיבור ראשוני בין הילד לבין היצירה, מעין שער המזמין את הילד לקרוא, ליהנות וללמוד. תפקידה לעורר סקרנות ורצון מצד התלמידים להכיר את היצירה ולהכשיר את הלבבות לקריאתה ולהבנת מסריה. אפשר שההכנה למפגש עם היצירה תתבסס על ידע קודם של התלמידים ועל היכרות עם הנושא ואפשר שתתמקד בחיבור אישי-רגשי של הקורא עם היצירה. כדאי שההכנה ליצירה תעורר שאלות ותיצור הפתעה, תתחבר להקשר רלוונטי או תעמיד את הרקע הרחב הדרוש להבנה.

לעתים תידרש הכנה לשונית לפני המפגש עם היצירה, כדי שהתלמידים יבינו אותה לפחות ברובד הגלוי כבר בקריאה הראשונה. ביצירה שבה מילים מרכזיות הן "מילים קשות" - אפשר להקדים ולפרש אותן לפני הקריאה ואפשר לשלב את העיסוק באוצר המילים במהלך ההוראה ולנסות להבינן מתוך הקשר או על פי משפחות מילים.

המורים מוזמנים לבחור מבין שלוש ההצעות שלהלן:

א. שיח כיתה בנושא מעבר לסביבה חדשה או בנושא קליטה והסתגלות של עולה חדש בארץ

נשאל את התלמידים האם חוו מעבר לסביבה חדשה (כיתה חדשה / מעבר דירה, וכדומה). כדאי לעורר בכיתה שיח לגבי מחשבות, תחושות ורגשות שליוו את המעבר. אפשר לברר עם התלמידים כיצד מרגיש עולה חדש המגיע לארץ, ובאילו קשיים הוא עשוי להיתקל. נשאל את התלמידים אם הם מכירים סיפור אישי של עולה חדש. נבקש לתאר מה הרגיש בשלבים הראשונים של חייו בארץ.

א. התבוננות ביצירת אמנות המתארת תחושת ניכור של מהגר קישור ליצירה.

נזמין את התלמידים להתבונן ביצירתו של האמן פיצ'חדזה ובה דיוקן עצמי שלו כעולה חדש עם מזוודות. לאמן זה סגנון ייחודי המתקשר לביוגרפיה האישית שלו (על האמן). נקודות להתבוננות ביצירה:

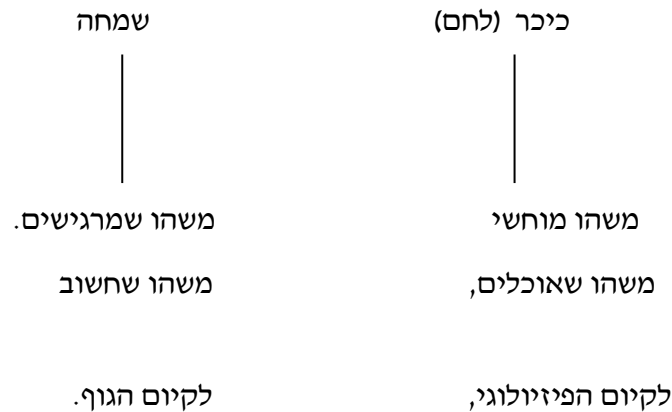
- צבעים ביצירה. אפשר להזמין את התלמידים לשער מה מסמלים הצבעים הללו.
- דמות המהגר - מראהו, רגשותיו, מאווייו.

א. התייחסות לשם הסיפור ומשמעותו לפני הקריאה

התלמידים יוזמנו לחשוב תחילה על המילים "כיכר השמחה" ו"כיכר העצב". נבקשם לשער למה הכוונה בצירופים הללו והאם יש משהו מוזר ומעורר תמיהה בצירוף של שתי המילים - כיכר השמחה.

המילה "כיכר" מופיעה בדרך כלל בצירוף המילים כיכר לחם (גם מוכרת לילדים במשמעות של גינה עגולה בסביבה, מעגל תנועה וכד'), כלומר מתקשרת לעצם מוחשי. בצירוף "כיכר השמחה" המילה "כיכר" מתקשרת לרגש.

אפשר להמחיש לתלמידים את הצירוף בעזרת תרשים כגון זה:

אולי "כיכר השמחה" מסמלת מקור שאנו ניזונים ממנו, כמו לחם, מקור שאנו שואבים ממנו דברים טובים, כגון שמחה. כך גם כיכר העצב, שבה כלולים העמל והצער שבחיים. המשמעות המוצעת כאן לצירוף המילים הללו היא פרשנית ואינה מוחלטת.

כאשר עוסקים בפרשנות, יש מקום לאפשר הבעתן של דעות שונות וללמד את התלמידים לנמק אותן ולעגן בסיפור את הפרשנות שהם מציעים.

האזנה לקריאה מוטעמת של היצירה מפי קורא מיומן

קריאה מוטעמת של מאמר מתווכת בין היצירה וקריאה את המנתה. הקריאה מציגה את המאמר, מאזינה להקשיב ולהתרגם, מאזינה להקשיב ולהתרגם, מאזינה להקשיב ולהתרגם.

אפשרויות לבחירה

יש דרכים שונות לפגוש את היצירה בכיתה, בהן קריאה של המורה או קריאה דמומה. גם אם בשלב זה הציעה המורה לתלמידים לקרוא את היצירה בקריאה דמומה, חשוב לזמן להם בהמשך האזנה לקריאה בקול של קורא מיומן.

אפשר לקרוא את היצירה בשלמותה, או לחשוף אותה בפני התלמידים בהדרגה. בקריאה בלתי רציפה חשוב לעצור במוקדים מעניינים שמניעים את הסיפור, לעיתים להסביר ולעיתים להזמין את התלמידים לשער מה יקרה בהמשך. לדוגמה במשפט: "שבי ואספר לך את הסיפור על כיכר השמחה וכיכר העצב"- אפשר לעצור ולבקש מהתלמידים לשער על מה יסופר בסיפור.

הזמנה לחיבור אישי, אינטואיטיבי ורגשי ליצירה
ההזמנה לחיבור האישי תאפשר לתלמידים להביע רגשות, מחשבות, ואלמות, ולהיזכר
בהתנסות אישית דומה.

מטרות ושיקולי דעת

במפגש הראשוני עם טקסט ספרותי מומלץ לשוחח על חוויות אישיות ועל רגשות שניעורו בתלמידים בעקבות הקריאה. חשוב להזמין את התלמידים לשתף את מליאת הכיתה בחווייתם האישית גם בהמשך, לאורך כל תהליך ההוראה.

ההזמנה לתגובה אישית נועדה לטפח בתלמידים גישה ייחודית לקריאת ספרות יפה, קריאה אשר בה לכל אחד ואחד מפגש אישי משלו עם השיר או הסיפור, משהו שמצא חן בעיניו, משהו שמעורר בו רגש או מחשבה, משהו שקשור בטעמו ויש לו משמעות מיוחדת לעולמו. דרך הדיבור על היצירה אנחנו יכולים לפגוש את עצמנו ואת האחרים.

מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות:

בסיום הקריאה של הסיפור רצוי להשתחות ולאפשר התפתחות של שיח חופשי. כדאי לעודד את התלמידים להגיב בדרכים שונות, לדוגמה:

א. לשאול שאלה מנחה, כמו מה דעתכם על הסיפור? מה הרגשתם? במה נזכרתם במהלך הקראת הקריאה? במה תרצו לשתף את יתר הכיתה?

אם בכיתה תלמידים עולים או תלמידים חדשים, רצוי לעודד אותם לשתף בהתנסויות שלהם ולברר אם גם הם הרגישו כמו נועה-ניוטה ומה עזר להם בהתמודדות עם השינוי או המעבר.

ב. לבקש מהתלמידים לבחור מתוך היצירה שורה או אמירה אשר ריגשו אותם או מצאו חן בעיניהם, לשתף את ילדי הכיתה ולהסביר את בחירתם.

הבנת היצירה לעומק – התייחסות לרובד הגלוי ולרובד הסמוי של היצירה

הפעם זה חשוב לוודא הבנה של התוכן של הבנת הרציונות. אחד המאפיינים של צורת השיח הספרותי הוא כתיבה השוקרת יחדיו אמירה גלויה עם אמירה סמויה, דברים ברורים הנאמרים במפורש עם דברים הנתונים לפרשנות הקורא. לפיכך תיהלך הטקסט הספרותי עם התלמידים מחייב לעיתים מעבר בין מודי ההבנה השונים ושירתם זה בזה בהתאם לנשאים ולרציונות הצולמים מן היצירה. כל זאת, תוך צמידה על אופן הכתיבה – מבנה, לשון וסגנון, אמצעים ספרותיים.

מהלכי הוראה ופעילויות מוצעות:

א. שחזור העלילה

ייתכן ולחלק מהתלמידים המעבר בין הסיפורים השונים, השזורים יחדיו ביצירה, לא יהיה פשוט וברור ולכן רצוי לפני ההעמקה בסיפור לוודא את ההבנה. להלן כמה דרכים לשחזר את העלילה, ותוך כדי כך לכוון למבנה המיוחד שלה ולרעיונות הטמונים בה.

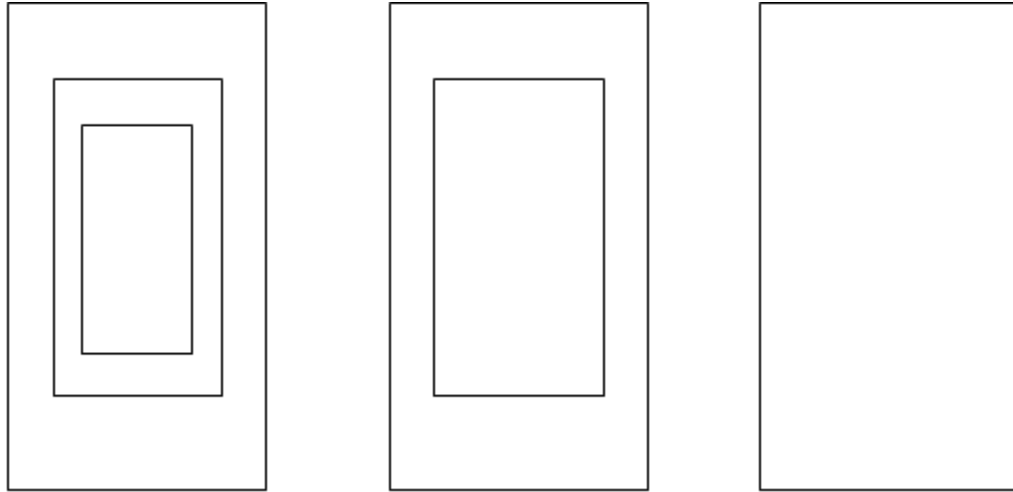
אפשרויות לבחירה:

- אפשר לשתף את התלמידים בתובנה שיש כאן שלושה סיפורים שנשזרו יחדיו ולבקש מהם להקיף כל סיפור (על פי הפסקאות) בצבע אחר. לאחר מכן אפשר לשאול את התלמידים מי הן הדמויות המשתתפות בכל סיפור וכך לאפשר להם להבין שיש דמות אחת החוזרת בכל הסיפורי (נועה- ניוטה) שהיא גיבורת הסיפור.
- אפשר לחלק לתלמידים דפים חלקים ולבקש מהם לצייר את הרצף הסיפורי על פי סצנות. פעילות זו תחייב קריאה חוזרת של הטקסט ושחזור העלילה.

ב. התבוננות במאפיינים הספרותיים של היצירה

ב.1 המבנה המיוחד של הסיפור - סיפור בתוך סיפור בתוך סיפור

ניתן להציע לתלמידים מתקדמים (או לכלל הכיתה בתמיכה מתאימה) לשרטט תרשים שיתאר את מבנה הסיפור. לחילופין ניתן לצייר על הלוח את שלושת התרשימים הבאים ולבקש מהתלמידים להסביר מדוע בחרו דווקא בתרשים מסוים כמייצג את מבנה הסיפור.

- חשוב לשוחח על המבנה ולהבין את המבנה העלילתי של כל אחד מהסיפורים.
- כדאי לשוחח על הקשר בין המלבנים/ הסיפורים השונים בעזרת השאלות הבאות:
- היכן מתרחש כל סיפור? כיצד יודעים זאת?
- מי הן הדמויות הפועלות בכל סיפור ומה יחסה של נועה אליהן?
- מה עובר בראשה של נועה ובליבה (או: מה הן התחושות הרגשות המחשבות) בכל סיפור?
- איזה חלק בסיפור השפיע על נועה וסייע לה בתהליך קליטתה יותר מכל? נמקו.

ב.2 מוטיב הלימון

מוטיב הלימון הוא רעיון שחוזר בסיפור פעמים אחדות, ובכל פעם נוסף לו נדבך. הלימון מופיע בסיפור כמה פעמים ובהקשרים שונים. ראו הרחבה בפרק "על היצירה".

- התלמידים יתבקשו לאתר את ההקשרים שבהם מופיע הלימון וינסו לחשוב מהו הרעיון בכל הקשר והקשר. ניתן לחלק לתלמידים מדבקות צהובות (המסמלות את הלימון) ומדבקות עגולות המייצגות ריגשונים שונים (פרצוף מחייך, פרצוף עצוב וכדומה) ולבקש מהם לאתר מקומות בהם מופיע הלימון בטקסט ואז להדביק מדבקה המייצגת את הרגשות הבאים לידי ביטוי. השיח הכיתתי על הבחירה בריגשונים השונים תאפשר הבנה מעמיקה של תפקיד מוטיב הלימון בסיפור.
- לי ומון אמרו לנועה: "אנו חשבנו שאולי שכחת את כיכר השמחה שלך בארץ אחרת, לכן החלטנו לתת לך טעימה קטנה מן הכיכר שבידינו. פתחי את פיך! ולי צבטה את קצה פיטם הלימון מאחד הענפים והכניסה אותו לפיה של נועה"

בהקשר הזה מופיעים גם הלחם וגם הלימון. התלמידים יתבקשו לחשוב איך הלחם והלימון יכולים להשתלב ביחד ולהציג תפיסת עולם בונה. כדי לאפשר הבנה של מוטיב זה ניתן להיעזר בחוש הטעם. לפעילות יש לבקש מספר תלמידים מתנדבים, לכסות את עיניהם ולאפשר להם לטעום מספר טעמים: בתחילה לטפטף על לשונם מספר טיפות של מיץ לימון. (יש להניח שהתלמידים "יחמיצו" פנים). אחר כך לתת להם לטעום עוגת לימון, המסמלת את הלחם. (יש

להניח שהתלמידים ישמחו בעוגה הטעימה). בדיון יש להתמקד בהבדל – הרי גם כאן וגם כאן היה לימון – מה גרם להבדל? מה אנחנו יכולים לקחת מההתנסות הזו לחיינו? כיצד ניתן להפוך את הלימון ללימונדה? הסיפור מסתיים ב"האישה לחצה את ידה, ובאותו רגע פשט בחדר ריח עז וחרוף של פריחת לימונים".

- איזו הרגשה לגבי עתידה של נועה עולה מסוף הסיפור?

גם כאן ניתן להיעזר בחושים כדי לחדד את המסר. ניתן להעביר בכיתה בקבוק עם ריח של פריחת הדורים ולשאול את התלמידים האם הריח נעים להם? מה הוא מזכיר להם?

2. הצבע הצהוב כסמל:

בהמשך לעיסוק במוטיב הלימון ניתן להרחיב את העיסוק בצבע הצהוב (צבעו של הלימון). הצבע הצהוב מסמל את השמש ואת חומה (העומד בניגוד לקור בארץ ממנה עלתה נועה-ניוטה). אפשר לבקש מהתלמידים לחפש בסיפור מקומות שבהם מוזכר הצבע הצהוב (או השמש) וליצור את הקישור לעולם החדש שנפתח בפני נועה-ניוטה.

דוגמאות: הילדים "מון" ו"לי" - "שניהם צהובי שיער, וגם עיניהם זרועות נקודות צהבהבות-

ירקות"

המיץ - "גביע שקוף ובתוכו נוזל צהבהב"

החול שמופיע בראשית הסיפור ובאמצע הסיפור (שצבעו צהוב בהיר)

שיער ראשה של האישה - "...שערה הגזוז חרוך מן השמש" (בהתחלת הסיפור - "אישה זרה בעלת

שיער שיבה גזוז")

המורה יכולה להציג בפני התלמידים כתמי צבע ולשאול מהן האסוציאציות שכל אחד מהצבעים מעורר בהם. לאחר מכן לבקש מהתלמידים לחפש את הצבעים המופיעים בסיפור (אל לבקש מהם למצוא רק את המקומות בהם מופיע הצבע הצהוב בסיפור) ואז לשאול מדוע, לדעתם הסופרת בחרה דווקא בצבע הצהוב ומה הוא מוסיף לנו להבנת המסר של הסיפור.

3. שימוש בחושים:

- החוויות והרגשות של הגיבורה מומחשות בסיפור באמצעות חושים שונים. הקורא יכול לעקוב אחר תחושותיה של נועה-ניוטה דרך מה שהיא רואה, שומעת, מריחה וטועמת. דרך התבוננות בתיאורים אלה אפשר ללמד את הילדים לקרוא תוך שימת לב למוטיבים ספרותיים ולפרשנות שהם מזמנים.

דוגמאות:

ראייה - צבע צהוב, המראה מבעד לחלון כאשר נועה ניוטה מציצה בעדו...

שמיעה - הקולות הנשמעים בסיפור - קולות הילדים שצועקים בחוץ, קולו של האיש שקיבל פניהם בנמל ("נועה מחקה את קולו ואת מראהו של האיש...כשהוא מדבר אליהם מתוך פנקסיו...") (האיש ששינה את שמה...) מול קולו הנעים של מון: "אין מה לכעוס - אומר מון בקולו הנעים -" ולפני כן "נער ונערה רצים לקראתה...הם קוראים לה בקול נעים"

טעם-המיץ, הנוזל הצהבהב, וכן: "אוהבים אנו את החמוץ חמוץ ואת המתוק מתוק" וכן - הלחם (בעל המשמעות החשובה בסיפור- משהו בסיסי, מזין) ועוד.

ריח - מופיע בסוף הסיפור: "פשט בחדר ריח עז וחרף של פריחת לימונים" (שילוב חוש הראייה+והוש הריח)

המורה יכולה לחלק את התלמידים לקבוצות כאשר כל קבוצה מחפשת בסיפור איזכורים לאחד החושים ומדווחת למליאה אלו איזכורים מצאה. לאחר מכן רצוי לנהל שיח כיתתי שבו יציגו נציגי הקבוצות את תוצרי העבודה ויתנהל דיון כיתתי על תרומת החושים לסיפור. (ניתן לבקש מהתלמידים לבצע משימה זו בעבודה עצמית או כשיעורי בית)

4. שפת הגוף של הגיבורה :

השינויים החלים בנועה- ניוטה באים לידי ביטוי בהבעות הפנים ותנועות והידיים של הדמות בשלבים השונים בסיפור. בתחילת הסיפור - נועה ניוטה "כווצה שפתיה והפנתה גבה. היא לא רצתה שום מגע עם האישה הזאת..." , בהמשך כאשר נועה-ניוטה מספרת לאמה על האישה "...נועה תיארה לפניך את האישה, כשחיוך מוזר מרצד על שפתיה" ובסוף הסיפור "היא (נועה) הושיטה את ידה הקטנה והניחה אותה בתוך כף היד המחוספסת, השזופה ואמרה: שלום!"

המורה יכולה לבקש מהתלמידים לאתר בסיפור תיאורים של הבעות הפנים ותנועות ידיים ולהציג אותן בכיתה. אפשר ליצור "שורה" של תלמידים שכל אחד מהם מציג הבעה אחרת ולשוחח על ההתפתחות הבאה לידי ביטוי בהבעות הפנים ותנועות הידיים של הגיבורה. חשוב להשתמש במילים ובביטויים שביצירה.

5. הדמיון כאמצעי להתמודדות עם מצבי שינוי והסתגלות

הבריחה אל עולם הדמיון עוזרת לנועה-ניוטה להתמודד עם מצבה כעולה חדשה. בחינה מדוקדקת של הסיפור החיצוני בתחילתו ובחינת הסיפור הפנימי הראשון מראה איך גיבורת הסיפור מפצה את עצמה בדמיונה על חסכים במציאות.

התלמידים יתבקשו לציין מהם הקשיים העיקריים שהיו לה במציאות ואיך פיצתה עליהם בדמיונה. נוכל להיעזר בטבלה הבאה: (שימו לב – לנוחיות המורה מוצגת הטבלה שבדגם מלאה ומכילה את כל הפרטים).

דמיון	מציאות	קשיי שפה
...שפתם זרה, אמנם, אך ראה זה פלא - היא מבינה מה הם אומרים.	מאחת התיבות שלפה לה ספר וישבה לקרוא. כעבור רגע הרימה עיניה מן הדף, אף בכך אין טעם. אין זו השפה שבה מדברים הילדים	

	בחוף.	
נער ונערה רצים לקראתה. היא חוששת לגשת אליהם. הם קוראים לה בקול נעים. לי ומון מושיבים אותה על תלולית חמימה בצל העצים...	נועה-ניוטה ישבה לבדה בבית. ...לא רצתה שום מגע עם האישה הזאת וגם לא עם שום אדם אחר כאן במקום.	בדידות ניכור ודחייה
ניצבת היא בשדרה גדולה של לימונים העומדים כולם בפריחה.	אתמול ניגשה אליהם ולא שיתפו אותה. אחד מהם משך בצמתה.	מראה הנוף

הזמנה לעיבוד אישי ולביטוי יצירתי בעקבות היצירה

כדי לפתח הפנה ספרותית ולהצמיח את המשמעות האישית, חשוב לאפשר לתלמידים לפטא את הציבור הראשי והקאנטיטי של היצירה באמצעות דיון, כתיבה, קריאת יצירה נוספת, אפס אמנותי, או כל דרך ביטוי אחרת המתאימה לתלמידים ולמורה. מטרת הפעילות המוצעת להציע דרך לעורר את המעורבות הרגשית-אישית של התלמידים בסיפור של הגיבור ולעודדם להבעה אישית.

אפשרויות לבחירה:

1. כתיבה בעקבות הקריאה

- א. קטעים מיומנה של נועה-ניוטה.
- ב. נועה-ניוטה עוזרת בקליטת ילדים עולים שהגיעו לארץ כמה חודשים אחריה.
- ג. סיפור ההתרחשות מנקודת מבטה של האישה שעזרה לנועה-ניוטה, למשפחתה ולעולים אחרים.
- ד. כתיבת הסיפור מנקודת מבטה של נועה-ניוטה, שנים לאחר קליטתה בארץ.

2. עיבוד היצירה בחומרים מגוונים

צרו דגם, ציור או מפה המציגים את השינוי שחל בנועה-ניוטה מתחילת הסיפור ועד סופו. בתהליך התכנון חשבו על הצבעים או החומרים בהם תשתמשו כדי להביע תחושות ורגשות בכל חלק בסיפור

תכננו כיצד תדגישו קשיים בדרך לעומת הצלחה, תקווה.

היערכו להציג את הדגם שהכנתם בפני חברי הכיתה.

3. הרחבת ידע בעקבות קריאת היצירה

בסיפור מוזכרת אישה "צברית" התומכת בנועה בימיה הראשונים. תיאור דמותה בסיפור מבוסס על דמותה של רבקה גרובר במציאות, "אם הבנים" ששכלה שני בנים במערכות ישראל ובחרה להקדיש את חייה לעבודה חינוכית עם עולים חדשים. יש לכך משמעות רבה עבור תלמידים החיים במדינת ישראל שהיא מדינה קולטת עליה. הלימוד על דמותה של רבקה גרובר יכול לסייע בהפיכת האכפתיות והערבות ההדדית ממושגים "תיאורטיים" למעשים המתרחשים במציאות הישראלית. רצוי להציע לתלמידים לקרוא את קטע המידע על אודותיה ולשוחח על דמותה ועל פועלה למען העולים החדשים.

4. פתגם עממי כרעיון מרכזי

האמרה השגורה בלשון הדיבור "אם יצא לך לימון, הכן לימונדה" שפירושה אפשר להפוך כישלון לניצחון, והפסד להצלחה, רלוונטית מאוד לסיפור. ניתן להציג את האמרה בפני התלמידים ולבקש מהם לקשור את האמרה לסיפור.